

Okkultisme på norsk

Aktuell litteratur

Notto R. Thelle

Karl Milton Hartveit, *Den okkulte løsning*.
Oslo: Dreyer, 1988.

For dem som er interessert i nyreligiøsitet og alternative åndsstrømninger, er Karl Milton Hartveits bok en av de viktigste bøkene som utkom i 1988. Det er for det første en velskrevet bok. På en beundringsverdige oversiktlig måte fører den leseren inn i et mangfoldig og forvirrende emne. For det andre er det en ærlig bok. Hartveit er selv en engasjert advokat for det han kaller «den okkulte løsning», men faller ikke for fristelsen til å underslå det kaos av negative utslag okkultismen har ført til, ikke minst i vår tid. Det slår en faktisk at det meste av det Hartveit beskriver som uttrykk for okkultismen, ikke holder for hans kritiske blikk. For det tredje, og dette er en av mine kritiske reserverasjoner, er boken viktig fordi den synes å vise at Hartveits eget okkulte ståsted (i Rudolf Steiners åndsvitenskap) ikke gjør ham i stand til å stille det grunnleggende kritiske spørsmål: Kan det være noe i den okkulte søken og dens grunnforståelse som nettopp virker befordrende på de utallige forvrengninger av okkultismen som Hartveit så grundig dokumenterer? For det fjerde viser boken tydelig hvor lett vint tilhengere av alternative løsninger gjør seg ferdig med kirken. I forhold til Hartveits positive men kritiske innlevelse i de okkulte løsninger, er hans tolkning av kristendommen overfladisk og ukritisk vrangvillig.

Jeg vil i det følgende konsentrere meg om disse fire punktene, men la meg for sikkerhets skyld i utgangspunktet avverge den nærliggende, men lett kjøpte, misforståelsen at jeg som teolog og prest er programforpliktet til å avvise og frykte alt som smaker av okkultisme. Det er sant at kirken stort sett er avvisende til okkultismen, og at den ofte har forsøkt å undertrykke den med tvang, forfølgelse og inkvisisjon, og det

er ingen grunn til å forsøke å rettferdiggjøre dette. I den grad den okkulte løsning er uttrykk for menneskets forsøk på å finne svar på livets gåter og utforske det ukjente, har kirken grunn til å lytte, men også å prøve og vrake. Jeg har faktisk ofte vært inne på tanken at kirken burde stimulere noen av sine teologer, historikere, filosofer eller andre fagfolk til å spesialisere seg på det okkulte. Det er viktig ikke minst fordi den okkulte løsning mer og mer fremstår som et attraktivt alternativ til kirkens lære, og mange velger den på tross av alle advarsler. Men i tillegg til slike praktiske apologetiske behov, er dette viktig som et uttrykk for kristen vilje til å etterprøve de løsninger som gjør krav på sannhet og mening. Der er helt avgjort okkulte tradisjoner og okkult praksis en kristen aldri ville kunne begi seg inn på, men med en kombinasjon av kristen tro og fordomsfri og kritisk granskning skulle det være mulig å orientere seg bedre i dette landskapet, tegne noen kart, markere blindveier, advare mot ødeleggende veier, og kanskje endog gå opp noen farbare veier. Om kirken i sin hovedkonklusjon skulle ende med et advarende ord, er det ikke nødvendigvis uttrykk for meningstvang og angstbiteri, men kan være uttrykk for innsikt i okkultismens destruktive potensial. Alt dette skriver jeg tentativt, fordi jeg selv har for lite kjennskap til okkultismen til å vite, selv om jeg nok aner at kirkens negative holdning ikke bare er et uttrykk for trangsyn og tanketvang, men baserer seg på ganske stor innsikt i de okkulte tradisjoner som gjennom historien har utfordret den.

1. Tilbake til boken. Det er ingen tvil om at forfatteren betrakter okkultismen som løsningen for en desillusjonert og forvirret menneskehet, men i stedet for å propagandere velger han iallfall i utgangspunktet å være historiker. Han tar utgangspunkt i de klassiske forløperne for den vestlige okkultisme: den pytagoreiske tradisjon, den hermetiske magi, gnostisismen, og den jødiske kabbala. Han forsøker så å følge den okkulte understrøm i europeisk åndsliv, ser hvorledes kirken bekjempet den i form av heretiske bevegelser og overtro, og påviser hvorledes den stadig kom til overflaten som bølger av okkult interesse. Men det er utvilsomt den okkulte oppvåkning i nyere tid han er interessert i. Den begynte i midten av forrige århundre med spiritismen og en nesten eksplosjonsartet interesse i okkult eksperimentering, og ble videreført bl.a. i teosofien og mangfoldige bevegelser og personligheter som representerte beslektede okkulte løsninger. Med Hartveit som guide ser man tydelig linjene fra rosenkreuzbevegelsen og teosofien frem til de fleste av våre dagers okkulte profter. Dette er nyttig og tankevekkende lesning.

Det er likevel en god del spørsmål som melder seg til den historiske

fremstillingen. Det er beklagelig (om enn forståelig) at han skriver så knapt og skissemessig om de okkulte forløperne. Presentasjonen av gnostisismen gir ikke leseren mulighet til å forstå hvorfor kirken var tvunget til å avvise den, og man spør seg selv om den for forfatteren er en akseptabel løsning. Ikke minst savner man en skikkelig presentasjon av den astrologiske tradisjon, fordi den på en måte er det klassiske uttrykk for det okkulte verdensbilde (kosmologi) som igjen gjenspeiles i det okkulte menneskesyn (antropologi). Ingen steder fremtrer tanken om korrespondanse mellom makrokosmos (universet) og mikrokosmos (mennesket) så klart som i astrologien, og såvidt jeg kan se gjennomsyrrer den fremdeles både okkult terminologi og tankegang. Denne intime sammenheng mellom kosmologi og antropologi finner man forøvrig igjen i østlig okkultisme, og det hadde vært nyttig på dette punkt med en diskusjon om mulige sammenhenger og slektskap mellom østlig og vestlig okkultisme. Det som forøvrig sies om østlig religiøsitet, særlig om yoga, er svært knapt og ofte misvisende. Klassisk yoga siktet ikke mot integrering av mennesket i kosmos, som en enhet mellom atman og brahman (ikke Brahma!), eller som en mystisk forening med det guddommelige, som Hartveit hevder, men målet var den totale isolering av sjelen i sjelen selv (s. 136 ff.).

I presentasjonen av nyere okkultisme har Hartveit valgt å konsentrere oppmerksomheten omkring enkelte personligheter og deres aktiviteter. Denne biografiske interesse gjør utvilsomt at stoffet ikke virker så tungt. Samtidig fører det til en viss gjentakelse – på tross av disse personenes ofte dramatiske liv og aktiviteter, er det en viss monoton i deres okkulte søken – og man savner av og til en mer systematisk presentasjon av hovedtendensene i moderne okkultisme.

På den annen side gir Hartveits presentasjonsmåte et godt bilde av mangfoldet og mangetydigheten i okkultismen. Man blir ikke minst slått av hvor ofte og hvor grundig den okkulte søken ender i ødeleggende og menneskefiendtlige holdninger og handlinger. Leser man boken nøye gjennom, undrer man seg over hvor få det er som ifølge Hartveit har maktet å virkeliggjøre en holdbar okkult løsning. Det er visst ikke stort flere enn Steiner og Dion Fortune, Castanedas don Juan, Krishnamurti og Yogananda og noen få andre. De fleste andre fremtrer som mennesker med (av og til genial) innsikt som ikke maktet å realisere de idealene innsikten burde ha satt dem i stand til.

2. Med sin tydelige vilje til å påvise forvrengningene og faremomentene i okkultismen fremstår Hartveit som en sympatisk og ærlig apologet, selv om troverdigheten nok hadde økt betraktelig om han hadde vært *mer* kritisk og trukket flere konsekvenser av sin fremstilling. I om-

talen av den okkulte blomstringstid i mellomkrigstiden siterer han med tilslutning en amerikansk observatør: «Ingen kult synes å være for bisarr til å skaffe seg disipler» (s. 159). Dette stadfestes av det virvar av bevegelser og personligheter som beskrives, tildels forholdsvis inngående. Det synes ikke å være ende på tilfeller av okkult maktmisbruk, autoritære tendenser og åndelig diktatur, bedrageri, rasistiske og nazistiske tendenser, okkult manipulasjon, telepatisk hjernevask, personlighetsødeleggende teknikker, ego-okkultisme, sadistiske tilbøyeligheter. De negative karakteristikk rammer ikke bare ekstreme personligheter og bevegelser som scientologien, satanismen, Crowleys magiske visjoner, Rajneesh og mange moderne guruer, men også mer etablerte okkulte ledere som Gurdjieff (som ikke levnes mye sympati), Madame Blavatsky, Alice Bailey, og Annie Besant. For de siste tre kvinnenes vedkommende er det ikke deres okkulte systemer som anfektes, men deres tendens til å underkaste seg den absolutte åndelige autoritet til de påståtte skjulte Mestrene (Det Store Hvite Broderskap, Hierarkiet, etc), som igjen legitimerte ledernes egen absolutte posisjon. På den annen side er Hartveit meget motvillig og nølende til å akseptere de mange anklagene om bedrageri som igjen og igjen, neppe uten grunn, ble rettet mot mange okkulte ledere, bl.a., Madame Blavatsky. En interessant kommentar avslører noe av Hartveits dilemma: I omtalen av ufologien og kulten av ufologen George Adamsky innrømmer Hartveit at han etter manges mening forlenget er avslørt som sjarlatan. Men samtidig legger han vekt på at det ikke er levert noe klart bevis for svindel, og føyer til de litt merkelige ordene «og han har uansett bidratt sterkt til å gi ufologien en okkult dimensjon» (s. 321-313). Ville Hartveit også kunne si om madame Blavatsky og andre at hun kanskje svindlet med sine budskap fra den annen verden, men likevel var en viktig profet for det okkulte verdensbilde? Det er noe som skurrer!

3. Så til de mer grunnleggende spørsmål: Unngår Hartveit – på tross av sin kritikk av de mange okkulte løsninger – å stille noen avgjørende kritiske spørsmål til okkultismen som løsning? Og skyldes dette eventuelt hans eget ståsted i en okkult tradisjon?

Hartveit gir i innledningen en utmerket karakteristikk av okkultismen. Okkult står (sammen med esoterisk) for det skjulte og det hemmelighetsfulle. Okkultistens mål er «erkjennelse og direkte erfaring av de skjulte åndelige krefter i mennesket og i det store kosmos.» Det er «skjult» fordi det dreier seg om en virkelighet som sprenger de vanlige menneskelige grenser, både på den indre menneskelige bevissthetsplan og på det ytre plan med «høyere verdener». Derfor er det også nødvendig å utvikle nye erkjennelsesorgan. Søken etter å bli seende i de høye-

re verdener er samtidig en søken etter menneskets høyere Jeg, den gnist av guddomsvesen som er skjult i hvert menneske (s. 11-13). Hartveits ideal av okkultismen er tydelig preget av Steiners åndsvitenskap, som nettopp legger vekt på erkjennelse og innsikt. Så langt så godt.

Men man savner et fremtredende trekk i nesten all okkultisme: bevissheten om at kunnskap er makt. Okkultistens anstrengelse for å forstå den ytre verdens skjulte krefter og den indre verdens lovmessighet innebærer også en søken etter makt til å bruke dette til menneskets beste, eller til skade for andre (svart magi). I sin innledning til *Ritual magic* skriver E.M. Butler de karakteristiske ordene: «Det fundamentale mål i all magi er å påtvinge menneskets vilje på naturen, mennesket og den oversanselig verden for å få makt over (master) disse» (sitert etter Colin Wilson, *The occult*, London 1979). Hartveit er stadig inne på maktaspektet i sin fremstilling og beklager tendensene til okkult manipulasjon og maktbruk som avveier. Men hvis han tydeligere hadde akseptert at okkult innsikt også sikter mot makt, hadde han kanskje klarere akseptert at maktmisbruk er en om ikke nødvendig, så iallfall en nærliggende konsekvens av den okkulte søken.

Når denne sammenhengen blir såpass utydelig hos Hartveit, skyldes det kanskje at hans idealistiske, humanistiske Steinerske okkultisme mangler sansen for det onde i mennesket. Man kan skjønne reaksjonen mot den ensidige fokusering på menneskets ondskap i noen teologiske tradisjoner (der finnes alternativer!). Men den som ikke innser sannheten i kirkens beske realisme i talen om ondskapens makt i menneskesinnet, er nesten dømt til å stå tafatt i møtet med demoniet, om det nå opptrer i kirken eller okkulte alternativer, i religioner, ideologier, eller politiske systemer.

Det lyder vel opprørende for en som står for den okkulte løsning, men kanskje den menneskelige realisme i kirkens erkjennelse av ondskapens makt er en av de sanne innsikter okkultismens advokater må åpne øynene for.

4. Til slutt noen få kommentarer til Hartveits tolkning av kirkens rolle i forhold til okkultismen. Jeg har ingen interesse av å forsvare kirkens maktmisbruk, meningstvang og umenneskelige kamp mot kjettere og avvikere gjennom historien, men ingen er heller tjent med en negativ fortegning. I sin iver etter å forsvare det (de) okkulte alternativ, mister Hartveit ofte sansen for proposjoner, fortegner kirkens handlinger og holdninger, og levner ingen muligheter til å forstå at kirken kanskje hadde positive ting å kjemp for i sin avvisning av alternativene.

Kirkens forhold til gnostisismen får klare seg som nøkkeleksempel, siden den beskrives som en av okkultismens klassiske forløpere.

Avvisningen av gnostisismen beskrives av Hartveit som et nei til gnosis (innsikt, visdom): «Kristenheten har henvist mennesket til troens sfære, og alle forsøk på å erobre en gnosis er blitt fordømt som kjetterske» (s. 133). Det er selvsagt tøv. Kampen om gnostisismen var ikke en protest mot gnosis i og for seg, selv om allerede Det nye testamentet advarer mot den visdom og innsikt som får enkelte til å blåse seg opp og se seg selv som troende av en høyere orden. Gnostisismen ble avvist først og fremst fordi den, utfra kirkens tro, representerte en forvrengning av synet på mennesket, verden og Gud. For dem som levde i den bibelske tradisjon, hvor mennesket var en levende enhet av legeme, sjel og ånd (det kan beskrives på mange måter), representerte gnostisismen en falsk oppsplitting av mennesket i materie og ånd, hvor kroppen og det fysiske tilhørte det materielle, som ikke bare var fjernt fra Gud, men endog ondt, mens menneskets ånd skulle frigjøres for å finne tilbake til sitt guddommelige opphav. Verden var ikke Guds gode skaperverk som i den bibelske skapertro, men var en del av den gudfiendtlige materien som lå i det onde. Enkelte «kristne» gnostikere talte endog om skaperguden som en ond gud som måtte bekjempes før mennesket kunne vende tilbake til sitt egentlige guddommelige opphav i lysets verden.

Kirken hadde heller ikke problemer med å vise til gnostisismens negative konsekvenser. I og med at materien, kroppen, verden og det skapte var ondt og gudfiendtlig og bare ånden guddommelig, kunne gnostikerne trekke to tilsynelatende motstridende konsekvenser: verdensfornektende askese eller libertinistisk utfoldelse og moralsk utskielte. Askesen var nok det vanligste, for hvis det materielle var av det onde, måtte man frigjøre seg fra det. På den annen side, hvis man mente man hadde nådd den åndelige frigjøring fra materien, betød det også at ånden var uberørt av fysisk umoral og nytelse. Begge holdningene baserer seg på fornektelsen av denne verden som gudskapt virkelighet og menneskets personlighet som en helhet av legeme, sjel og ånd. Det skulle ikke være nødvendig å begrunne at liknende tendenser til dualisme finner man i nyreligiøse og okkulte tradisjoner både i Øst og Vest.

Poenget er ikke at Hartveits okkultisme står for en slik gnostisisme, men det har alltid undret meg at mennesker som søker et helhetlig (holistisk) verdensbilde som alternativ til kristentroen, finner det så uproblematisk å se på gnostisismen som en av forløperne. Gnostisismen er ikke holistisk, men dualistisk. Mennesket, verden, hele kosmos blir splittet opp i uforenlige motsetninger mellom ånd og materie, lys og mørke, den himmelske lysverden og skapte jordiske mørkeverden.

Et lite punkt i denne sammenheng. Hartveit gjør et stort nummer av at

det 8. økumeniske konsil i Konstantinopel (9. årh.) slo fast at mennesket har en fornuftsbegavet åndssjel og et fysisk legeme: «fra da av ble mennesket forestilt som et to-dimensjonalt vesen, og den tredje dimensjon, den frie og suverene menneskeånd, ble stemplet som hedensk og demonisk løgn,» skriver Hartveit (s. 38). Konsilets poeng var ikke å avvise menneskets åndsdimensjon og gjøre det to-dimensjonalt, men nettopp å fastholde mennesket som en *helhet* av legeme og sjel og ånd (kategoriene varierer gjennom historien). Jeg har spekulert på bakgrunnen for Hartveits pukking på dette punkt, og undrer på om det ikke har sammenheng med det menneskesyn som kommer til uttrykk bl.a. i Steiners spekulative kristologi, som (på klassisk gnostisk vis) splitter Kristi menneskelighet og guddommelighet i to uforenelige sfærer: mennesket Jesus – Steiner opererer faktisk med to Jesusbarn som møttes og ble forenet i 12-årsalderen i Jerusalem – er bare det fysiske legeme for den guddommelige Kristus-ånd som først ved Jordandåpen steg ned og tok bolig i Jesus.

La det understrekes at når jeg såpass kritisk har diskutert elementer i Hartveits bok, er det nettopp fordi den er en velskrevet, informert og seriøs bok. Den er viktig for å forstå anliggendet til dem som går inn for en okkult livstydning, og den er en tankevekker for kristne som altfor lettvent avfeier okkultisme som demoni og satanisme. Hvor lenge er det før kirken med større kompetanse kan møte den okkulte løsning?

Notto R. Thelle, f. 1941, cand. theol. 1965, dr.theol. 1983. Misjonsprest i Japan (Den Nordiske Østasiamisjon) 1969-1985. Professor i misjonsvitenskap og økumenikk ved Universitetets teologiske fakultet 1986-.

Occultism in Norway

This review article is a discussion of a recent study of occultism, Karl Milton Hartveit's *Den okkulte løsning* (The occult solution), a well-written and informative study. In spite of his position as an advocate of occultism, the author documents in a prizeworthy way the destructive character of (a majority of the) various occult movements. The review raises the question whether the author's own liberal and humanistic Steinerian occultism in actual fact prevents him from seeing that the evils of occultism might be related to a central aspect to which he himself pays little attention: the search for occult knowledge is also a search for occult power (for good or for bad). As this goes together with a basic unwillingness to recognize evil as a basic factor of humankind, it is difficult to recognize that the prevalent destructive character of occult movements might not be accidental, but inherent as a potential in the occult solution. The author's uncritically negative presentation of the role of the church is also reviewed.